

Kunstikursuse 7. osa: Suur igatsus maastiku järele

Eero Epner
30. aprill 2014

Elmar Kits „Suislepa motiiv“, 1943

Mikkeli muuseumis on septembri alguseni avatud näitus „Kuldaja värvid. Eesti klassikaline maalikunst Enn Kunila kollektsioonist“. Eesti Päevaleht tutvustab iga nädal ühe selle näituse maali taustalugu.

„Õnnelikud olid need, kes esimestena Niagara juurde jõudsid. Nad ei tundnud veel seda vaadet ja seetõttu olid nende tunded täiesti nende endi omad,“ kirjutas pea kakssada aastat tagasi üks Ameerika ajakirjanik. Juba siis kõneles ta minevikuvormis: kunagi oli aeg, mil võimsaid loodusvaateid võis kogeda vahetult, ilma etteantud teadmisteta. Kuid enam mitte. Tema oli juba õppinud, kuidas tuleb loodust kogeda. Mis nurga alt vaadata. Mida imetleda. Talle oli seda muu hulgas õpetanud kunst: kirjandus, poeesia, aga ka maalid. Ja talle käis see närvidele.

See, mis kehtis kakssada aastat tagasi, kehtib veelgi rohkem praegu. Enam pole küsimus erakordsuses. Nüüd on küsimus: kuidas me üleüldse loodust tajume? Üks lihtne näide. Kui me soovime midagi printida, siis on meil menüüs valida kahe formaadi vahel. Kas portrait või landscape. Viimane tähendab – nagu tarkvaratootjad on kokku leppinud – horisontaalse pinnalaotusega formaati. Maastik ei ole püstine ristkülik. Ei ole romb ega kolmnurk. Ei.

Nii õpetatakse meile juba argiseimal tasandil, et maastikku on kõige õigem kogeda pikali keeratud A4 kujul. Tegelikult ütleb see õpetus meile veel midagi. Landscape on meie jaoks miski, mis on tasakaalus, harmooniline. Ta on kultuuriliselt raamitud ja kalibreeritud vaade. Teda tuleb nii vaadata – ja just seda hakkame me ka maastikust otsima.

Eiffeli torni asemel loodus

Enamgi veel. Kui too ajakirjanik igatses mastaapse Niagara järele, siis praegu levitatakse meile igatsusi maastiku kui säärase järele. Uue meelelahutusärina on tõusnud jõuliselt orbiidile landscape tourism, maastikuturism. Eiffeli torni ja Colosseumi asemel tungivad massid vihmametsadesse, liustikele ja kõrbetesse. Salapärased koopad, romantilised rannad ja linnuvaatlus hakkab asendama varemeid ja kirikuid.

Millest aga selline igatsus maastiku järele? Lihtne, isegi banaalne selgitus teatab, et infokülluses olevas maailmas otsitakse üha rohkem kultuuriliselt „puhast” kogemust. Minna giidi, GPS-i ja varusokkidega metsikuse keskele – see on unistus. Ja siin tekibki paradoks.

Otsides kultuuriliselt puhast kogemust, ei ole meil ometi võimalik vabaneda õpetusest, kuidas loodust kogeda. Kultuurielne maastiku kogemine on muutunud võimatuks. Juba esmane tasand, pelk pilguheit, looduse vaatamine on õpitud. Ja maalikunst on andnud selleks oma suure panuse.

Pole ilmselt levinumat žanri kui maastikumaal – kõigi kunstiklišeede ema ja vastuolude läte. „Maastik on maalikunsti teemadest kõige rohkem segaduses,” kirjutavad ühed kunstiteadlased. „Me ei suuda maastikku enam korralikult näha, sest oleme teda näinud juba liiga palju.” Nemad suhtuvad leebelt. Teised ütlevad, et maastikumaal on ära rikkunud mitte ainult inimeste looduselamused, vaid ka kunstimaitse. Need maalid on liiga igavad. Liiga ilulevad. Ja nad on kõik ühesugused.

Sotsiaalne peegel

Kuid just see ühesugusus on huvitav – sotsiaalse peeglina. Moodsa ühiskonna unistuste menüüs on maastikuigatsustel oluline ja järjest olulisemaks muutuv koht. Viis, kuidas me täna vaatame näiteks Elmar Kitse maastikumaale, on selle kõnekas tunnistus. Meie jaoks on loodus teema. Kitse jaoks mitte. Tema, aga teistegi jaoks oli looduses viibimine olemise orgaaniline osa. Nad rändasid. Matkasid. Jalutasid männimetsas. Üks kubist pani kokku Taevaskoja esimese matkajuhi. Seal avaldas ta foto „Tartu kalamehed”, kus poseeris koos tuntud impressionistiga, kes – muide – oli ka jahimees.

Loodus oli nende jaoks korraga nii subjekt kui ka keskkond, kus nad iga päev viibisid. Aga kuidas kujutada midagi, mis ei asu sinust väljaspool? „Mitte mingil juhul valida motiivi või võimalikult nii vähe valida, kui valida saab,” ütleb Kits kannatlikule kuulajale peaaegu surivoodil.

„Usu, alati tuleb sest palju toredam töö välja, kui [siis kui] ma valin motiivi. Sest motiivi valikust tuleb huvitav asi välja: me valime seda, mida me oleme juba kindlasti näinud ja mida me oleme teinud.”

Seda teeb ka Kits kõnealuse maaliga. Motiiv on suvaline juhuslik võsa, kuid värvi, valguse, varju, veepeegelduste, pintslikirja, alusmaterjali (pruunikas vineer) kumamise ja teiste

sääraste vahenditega püüab ta looduse meie jaoks huvitavaks muuta. Teisisõnu: ta taltsutab meie jaoks metsiku ja õpetab seda vaatama.

Vaevalt põlvkond hiljem on kunstnike suhe loodusega sootuks teine. „Loodus on minu jaoks eemaletõukav,” ütleb üks popiautor. „Meid on kord paradiisist välja aetud, mina sinna tagasi küll mingit tõmmet ei tunne.” Looduses enam ei elata, seda vaadatakse. Loodusest võõrandumine pole neile traagiline. Küll aga publikule, kes nõuab maastikumaale ja loodusmatku, tahab koobastesse, ürgmetsadesse ja vee alla. See peaaegu psühhoanalüütiline tung minna tagasi puutumatusse loodusesse muutub keset ökokriisi eriti kõnekaks.

Mida teha? Kes vaatab maastikumaale. Kes ostab reisi vihmametsa. Kes valib: print, landscape.